

อีกฟากหนึ่งของยุโรป
ประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของยุโรปตะวันออก

ค.ศ. ๑๘๐๐-๒๐๐๐

โดย

สุราชัย ยิ้มประเสริฐ

ศูนย์ยุโรปศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
จัดพิมพ์

ข้อมูลทางบรรณานุกรมของหอสมุดแห่งชาติ

สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ.

อีกฟากหนึ่งของยุโรป: ประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของยุโรปตะวันออก
ค.ศ.๑๘๐๐ - ๒๐๐๐. - - กรุงเทพฯ : ศูนย์ยุโรปศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย. ๒๕๕๓.

๔๘๐ หน้า

1. ยุโรป-ประวัติศาสตร์, ค.ศ.๑๘๐๐-๒๐๐๐. I. ชื่อเรื่อง

๕๔๐

ISBN: 978-616-551-080-6

ชื่อเรื่อง	อีกฟากหนึ่งของยุโรป: ประวัติศาสตร์สมัยใหม่ ของยุโรปตะวันออก ค.ศ.๑๘๐๐ - ๒๐๐๐
ผู้เขียน	สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ
ปีที่พิมพ์	มกราคม ๒๕๕๓
จำนวนพิมพ์	๑,๐๐๐ เล่ม
จัดพิมพ์โดย	ศูนย์ยุโรปศึกษาแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาคารวิทย์พัฒนา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กทม. ๑๐๓๓๐ เว็บไซต์ www.ces.in.th E-mail: ces@chula.ac.th โทรศัพท์ ๐ ๒๒๑๘ ๓๘๒๒-๓ โทรสาร ๐ ๒๒๑๕ ๓๕๘๐
พิมพ์ที่	บริษัท พี.เพรส จำกัด ดูภาพ สไลด์ โทร. ๐ ๒๖๔๒ ๔๗๕๔-๕
จัดจำหน่ายโดย	ศูนย์หนังสือจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ถนนพญาไท เขตปทุมวัน กรุงเทพฯ ๑๐๓๓๐ ศาลาพระเกษีย โทร. ๐ ๒๒๕๕ ๔๔๓๓, ๐ ๒๒๑๘ ๗๐๐๐ Fax ๐ ๒๒๕๕ ๔๔๔๑ สยามสแควร์ โทร. ๐ ๒๒๕๑ ๖๑๔๑, ๐ ๒๒๑๘ ๕๘๘๘ e-mail: cubook@chula.ac.th www.cubook.chula.ac.th
ราคา	๓๐๐.- บาท

คำนำในการจัดพิมพ์

ในโลกของการศึกษาประวัติศาสตร์ยุโรปในพหุภษาภาษาไทยนั้น หนังสือวิชาการเกี่ยวกับความเป็นมาของยุโรปตะวันออกมีน้อยมาก ที่เป็นหลักก็มีเพียงตำราของอาจารย์ประทุมพร วัชรเสถียร ซึ่งเผยแพร่ตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๒๓ เมื่อประเทศยุโรปตะวันออกทั้งหลาย ยังอยู่ในระบอบคอมมิวนิสต์ และเมื่อตำรานั้นขาดตลาดแล้ว ก็ทิ้งทอดมาเกือบ ๓๐ ปี ในโอกาสที่สุราชัย ยิ้มประเสริฐ ได้ค้นคว้าและเขียนหนังสือประวัติศาสตร์ยุโรปตะวันออกสมัยใหม่ เพื่อจะเล่าเรื่องยุโรปตะวันออก นับตั้งแต่สมัยชาตินิยมเริ่มก่อสร้างรัฐชาติจนถึงสมัยคอมมิวนิสต์ล่มสลาย จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างมาก

ด้วยเหตุที่โลกปัจจุบันเป็นโลกที่มีปฏิสัมพันธ์ต่อการติดต่อการค้า การสื่อสาร และการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม ระหว่างประเทศไทย และประเทศยุโรปตะวันออกมีมากขึ้น การทำความรู้จัก และการติดตามสถานการณ์ในประเทศเหล่านี้ จึงเป็นสิ่งจำเป็น ศูนย์ยุโรปศึกษา เล็งเห็นความจำเป็นของการทำความเข้าใจความรู้ดังกล่าว จึงได้จัดพิมพ์หนังสือ “อีกฟากหนึ่งของยุโรป : ประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของยุโรปตะวันออก ค.ศ.๑๘๐๐-๒๐๐๐” เล่มนี้ เพื่อแนะนำ และเผยแพร่ให้คนไทยได้รู้จักประวัติศาสตร์ยุโรปตะวันออกในแง่มุมที่ลึกซึ้งมากขึ้น ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และความคิด ทางศูนย์ยุโรปศึกษาหวังเป็นอย่างยิ่งว่า การจัดพิมพ์หนังสือเรื่องนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อวงการวิชาการและให้ความรู้แก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา เจ้าหน้าที่ภาครัฐและภาคประชาชน ตลอดจนนักธุรกิจ และผู้สนใจทั่วไปเพื่อใช้ในการศึกษาเพิ่มพูนความรู้ รวมทั้งนำไปเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจกับสถานการณ์ในยุโรปปัจจุบันนี้ได้

ผศ.ดร.จาริต ดิงศภัทย์
ผู้อำนวยการศูนย์ยุโรปศึกษา
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
๑๕ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๒

บทกล่าวนำ

คำศัพท์ 'ยุโรปตะวันออก' (Eastern Europe) ในบริบททางภูมิศาสตร์มีความหมายไม่แน่นอน ก็มีอาณาเขตซึ่งรวมพื้นที่ในส่วนที่เป็น 'ยุโรปเหนือ' (คือ โปแลนด์ รัฐริมฝั่งบอลติก และเยอรมนีตะวันออก (ระหว่าง ค.ศ. ๑๙๔๕-๑๙๙๐) และ 'ยุโรปกลาง' (Central Europe) คือ ฮังการี เซโกสโลวาเกีย และ 'ยุโรปใต้' ซึ่งกินเนื้อที่เกือบหมดของ 'แหลมบอลข่าน' (Balkan Peninsula) คือ ประเทศอัลบาเนีย บุลกาเรีย โรมาเนีย และอดีตยูโกสลาเวียเข้าไว้ด้วยกันทั้งหมด โดยไม่มีขีดมัน เครื่องครัดค่อที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ว่าจำเป็นต้องอยู่ทาง 'ตะวันออก' เสมอไป

แต่ในบริบททางด้านการเมือง ในห้วงเวลาระหว่าง ค.ศ. ๑๙๔๕ - ๑๙๘๙ คำศัพท์ 'ยุโรปตะวันออก' มีความหมายชัดเจนแน่นอนอันเป็นที่เข้าใจตรงกันในหมู่นักวิชาการและผู้สังเกตการณ์ทางการเมืองอย่างใกล้ชิดคิดว่า "ยุโรปตะวันออก" หมายถึง เสี้ยวส่วนใดก็ตามในภาคพื้นยุโรปที่มีลักษณะและสถานภาพ (ซึ่งเกี่ยวโยงเป็นเหตุเป็นผลระหว่างกัน) ดังต่อไปนี้ คือ

๑. 'ยุโรปตะวันออก' หมายถึง ดินแดนอันกว้างใหญ่ซึ่งรวมเขตภูมิศาสตร์หลายส่วนดังได้กล่าวมาแล้ว ส่วนใหญ่จะตั้งอยู่ทางทิศ 'ตะวันออก' ของ 'ยุโรปตะวันตก'

๒. 'ยุโรปตะวันออก' หมายถึง ประเทศจำนวนหนึ่งในพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็ยุโรปเหนือ หรือกลาง หรือใต้ ก็ตาม แต่หากว่ามีระบบการเมือง สังคมและเศรษฐกิจ เป็นแบบ 'สังคมนิยมคอมมิวนิสต์' ถือว่าเป็น 'ยุโรปตะวันออก' ทั้งสิ้น ภายหลัง ค.ศ. ๑๙๘๙ เมื่อเกิดการล่มสลายของระบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ในทวีปยุโรป คำว่า 'ยุโรปตะวันออก' ในบริบททางการเมืองแบบเดิมจึงจางลงจนหมด

ความหมายเดิมโดยสิ้นเชิง แต่อย่างไรก็ตาม หากจะมีการศึกษาวิจัยในเชิงประวัติศาสตร์ในช่วงนั้น (คือ ค.ศ. ๑๘๔๕-๑๘๘๘) คำว่า 'ยุโรปตะวันออก' ที่ถูกนำมาใช้ในช่วงเวลานั้นก็จะต้องใช้ในบริบทที่ว่า 'ยุโรปตะวันออก' หมายถึง รัฐยุโรปที่เป็นสังคมนิยมคอมมิวนิสต์นั่นเอง มิใช่เป็นรัฐประชาธิปไตยเสรีนิยมเช่นเดียวกับรัฐทั้งหมดในภาคพื้นยุโรปตะวันตก

๓. สืบจากบริบทในข้อ ๒ หมายความว่า ในห้วงเวลาประมาณ ๔๕ ปี (ระหว่าง ค.ศ. ๑๘๔๕-๑๘๘๘) ยุโรปตะวันออกเป็นภูมิภาคแรกในโลกที่ตกอยู่ภายใต้ระบบการปกครอง ระบบเศรษฐกิจและสังคมตามแนวทางที่เรียกกันว่า 'ลัทธิมาร์กซ์' หรือ 'มาร์กซิสม์' ซึ่งเป็นแนวความคิดของนักคิดแนว 'ซ้าย' ซึ่งได้มีการเผยแพร่สู่โลก (เริ่มจากยุโรป) ในช่วงศตวรรษที่ ๑๙ นำโดย คาร์ล มาร์กซ์ (Karl Marx) และ ฟรีดริช เองเกิลส์ (Friedrich Engels)

ในห้วงเวลาดังกล่าว ปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในแต่ละประเทศในภูมิภาคยุโรปตะวันออกกลายเป็นเป้าแห่งความสนใจโดยบุคคลภายนอกภูมิภาค (แม้แต่ภายในภูมิภาคนี้ก็ตาม) เนื่องจากมีประเด็นที่น่าศึกษาติดตามซึ่งมีความจำเป็นที่ต้องถาม-ตอบอีกมากมาย เช่น

๓.๑ 'สภาพจริง' ที่เกิดขึ้นในแต่ละประเทศในยุโรปตะวันออก หลังจากการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงจาก 'ระบบเก่า' มาเป็นระบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์นั้น เป็นปรากฏการณ์ที่ยึดถือตาม 'ทฤษฎี' (คือ ลัทธิมาร์กซ์) อย่างเคร่งครัด หรือว่าเป็นปรากฏการณ์ทางการเมืองและสังคมครั้งหนึ่งในประวัติศาสตร์ ซึ่งมีอายุยืนยาวเพียง ๔๕ ปีแล้วก็ยุติลง โดยที่การเกิดและการดับของสังคมแบบนี้ เป็น 'อุบัติเหตุทางประวัติศาสตร์' โดยมีได้มีรูปแบบตายตัวอย่างใดกำหนดให้เป็นไปเช่นนั้น

๓.๒ แก่นหลักของลัทธิมาร์กซ์ (ตามข้อเขียนของมาร์กซ์และเอนเกิลส์) คือ เมื่อระบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ดำเนินมาถึง

(๖)

จุดหนึ่ง ทว่าทั้งโลกจะเปลี่ยนเป็นโลกคอมมิวนิสต์อย่างถาวร เพราะ คาร์ล มาร์กซ (และสหายร่วมอุดมการณ์) มิได้หวังว่า 'การปฏิวัติ' ตามแนวคิดของเขาเป็นเพียงกิจการ 'ระดับชาติ' ของประเทศใด และเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงไปตามปัจจัยที่เอื้อต่อสภาพสังคมใหม่ที่พวกเขาหวังไว้แล้วนั้น ก็จะนำไปสู่ความสำเร็จใน 'ระดับนานาชาติ' หรือ 'ระดับโลก' ต่อไปอย่างแน่นอน แต่ในเมื่อได้เกิดการ 'ปฏิวัติสังคมนิยม' ขึ้นในประเทศรัสเซีย และประเทศนี้ดำเนินการเมืองการปกครองในระบบใหม่มาเป็นเวลา ๗๔ ปี และต่อมาก็เกิดการปฏิวัติที่ (ดูเหมือนว่า) คล้ายคลึงกับรัสเซียในภูมิภาคยุโรปตะวันออก และดำเนินมาได้ ๔๕ ปี แล้วการปกครองดังกล่าวนี้ใน ๑ ประเทศ และ ๑ ภูมิภาคนั้นก็ได้ ยุติลงทั้งคู่ในเวลาใกล้เคียงกัน สภาพการณ์เช่นนี้ ได้สร้างคำถามขึ้นอย่างน้อย ๓ ข้อในเวลาเดียวกัน คือ :

- คาร์ล มาร์กซ (และเพื่อนร่วมอุดมการณ์) ประสบความสำเร็จโดยสิ้นเชิงหรืออย่างไร จนไม่สามารถ 'ขาย' ความคิดของเขาให้เข้าสู่สภาพที่ 'ปฏิบัติจริง' ได้สำเร็จจนสามารถนำโลกไปสู่ 'โลกคอมมิวนิสต์นานาชาติ' ได้ในอนาคต (อันใกล้)

- หรือว่านักปฏิวัติซึ่งนำแนวคิดมาร์กซมาปฏิบัติจริง มิได้เดินตามเส้นทางของ 'ครู' อย่างเคร่งครัด แต่กระทำตนเป็น 'ศิษย์นอกครู' จึงประสบความสำเร็จล้มเหลว หมายความว่า ความล้มเหลวในการสร้างโลกคอมมิวนิสต์ให้เป็นจริงตามลัทธิมาร์กซเป็นความผิดของ 'นักปฏิวัติ' มิใช่ของ 'นักคิด' เช่นมาร์กซและสองเพื่อนเช่นนั้นหรือ ?

- 'นักตั้งคำถาม' บางคนอาจถูกคิดถึงคำถามข้อ ๓ ต่อไปได้ว่า หรือว่าคาร์ล มาร์กซเองนั้นแหละที่กระทำตนเป็น 'ศาสตราจารย์สติเฟื่อง' คือได้แต่ คิด..... คิด..... คิด..... ถึงปัญหาต่างๆ ในสังคมเก่าที่ตนคิดว่า จะต้องมีการปฏิวัติเปลี่ยนแปลง แต่ลืมไปว่าการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงในระดับประเทศ (หรือ 'โลก') นั้น เป็น 'งาน' ใหญ่มาก จำเป็นจะต้องมี ยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี และการวางแผนด้านต่างๆ ระดับต่างๆ อย่างรัดกุม

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หาก 'นักคิด' หรือ 'ผู้ใช้แรงงาน' (proletariat) มีเพียงแต่มือเปล่า แต่จะต้องเผชิญหน้ากับกลไกที่แข็งแกร่งของรัฐในสังคมเดิมในด้านการรักษาความมั่นคง ซึ่งพร้อมพุ่งไปด้วยอาวุธและบุคลากรและเครื่องมือทางกฎหมายอย่างครบถ้วน ฝ่ายตรงข้ามกับนักปฏิวัติคอมมิวนิสต์ที่แข็งแกร่งและยืนหยัดปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ต้องการการดำเนินการปฏิวัติอย่างมีไหวพริบ อย่างมีประสิทธิภาพอย่างรู้จักกาลเทศะและจังหวะที่ถูกต้องของการเลือกใช้ 'ไม้ نرم' หรือ 'ไม้แข็ง' ซึ่งคุณลักษณะเช่นนี้ นักปฏิวัติคอมมิวนิสต์ยุคแรกไม่มีเลย เพราะการปฏิวัติคอมมิวนิสต์เป็น 'นวัตกรรม' ณ ขณะนั้น

และถึงแม้คาร์ล มาร์กซจะมี 'สูตรสำเร็จ' ของการปฏิวัติอย่างครบถ้วน แต่ในขั้นลงมือปฏิบัติการจริงจังนั้น สังคมแต่ละแห่งย่อมมีปัจจัย จุดแข็ง หรือข้อด้อยที่ไม่เหมือนกัน บุคลากรแต่ละแห่งมีสติปัญญาไม่เท่าเทียมกัน และที่สำคัญที่สุดก็คือ ไม่มีกองทัพของนักปฏิวัติเพียงกองทัพเดียวหรือชุดเดียว ซึ่งทำหน้าที่ก่อการปฏิวัติในทุกท้องถิ่นและทุกประเทศ แต่จะต้องมีบุคลากรของแต่ละท้องถิ่น หรือแต่ละประเทศที่มีความค้ำค้ำและเข้าใจปรัชญาปฏิวัติของคาร์ล มาร์กซเป็นอย่างดี แล้วจึงลงมือปฏิบัติการปฏิวัติด้วยตนเองภายในกรอบข้อจำกัดของปัจจัยแวดล้อมในสังคมของแต่ละประเทศ ซึ่งมีทั้งเหมือนและแตกต่างกัน

เพียงคำถาม ๓ ข้อที่เพิ่งกล่าวไปนี้ ดูเหมือนจะเปิดทางให้มีการย้อนกลับไปศึกษาวิจัยเหตุการณ์และสภาพการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในภูมิภาคยุโรปตะวันออกในห้วงเวลา 'ก่อน' และ 'ระหว่าง' การปฏิวัติสังคมนิยมคอมมิวนิสต์อย่างละเอียดอีกครั้งหนึ่ง รวมทั้งศึกษาพัฒนาการของการเมืองการปกครอง และพัฒนาการของเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมภายใต้ระบบใหม่ (ค.ศ. ๑๙๔๕-๑๙๘๙) อีกด้วย

ผู้ที่สนใจติดตามพัฒนาการทางการเมือง และสังคมภายใต้ระบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคยุโรปตะวันออกอย่างใกล้ชิด

(๘)

ตลอดมา โดยเฉพาะในช่วงก่อนและหลังจากการปฏิวัติเป็นผลสำเร็จแล้ว
ควรจะได้ข้อสรุปรวบยอดหลายประการดังต่อไปนี้ คือ :

๑. การปฏิวัติคอมมิวนิสต์ในรัสเซียใน ค.ศ. ๑๙๑๗ และใน
ยุโรปตะวันออกในช่วงทศวรรษ ๑๙๔๐ อาจเรียกได้ว่าเป็นการปฏิวัติ
'มาร์กซิสต์' (Marxist) แต่มิใช่เป็นแบบ 'มาร์กเซียน' (Marxian) เพราะ
ไม่มีสิ่งที่เกิดขึ้นในโลกนี้ที่เรียกได้ว่า Marxian เลยสักกรณีเดียว

ขยายข้อความข้างต้นคือ การปฏิวัติคอมมิวนิสต์ทุกแห่งในโลก
นี้ ไม่ว่าจะเกิดขึ้นในประเทศรัสเซีย (ค.ศ.๑๙๑๗) ยุโรปตะวันออก ๘
ประเทศ (ทศวรรษ ๑๙๔๐)^๑ เอเชีย ๖ ประเทศ (ทศวรรษ ๑๙๔๐)^๒
และ ๑ ประเทศในละตินอเมริกา (ทศวรรษ ๑๙๕๐) คือ คิวบา รวม
ทั้งสิ้นเท่าที่ผ่านมา 'โลกคอมมิวนิสต์แบบมาร์กซ์' มีเพียง ๑๖ ประเทศ
เท่านั้น (ปี ค.ศ. ๒๐๐๕ เหลือเพียง ๓ ประเทศ ซึ่งพรรคคอมมิวนิสต์
เป็นพรรครัฐบาล) ทุกประเทศที่เอ่ยชื่อมานี้ 'ไม่มีประเทศใดปฏิวัติ
คอมมิวนิสต์โดย 'ปฏิเสชมาร์กซ์' เลย หัวหน้าคณะปฏิวัติของทุก
ประเทศยอมรับนับถือ และมีศรัทธาในแนวคิดของคาร์ล มาร์กซทั้งสิ้น
ไม่ว่าจะเป็นเหมาเจ๋อตุง ของจีน หรือฟีเดล กาสโตร ของคิวบา ฯลฯ

แต่มาร์กซ์ไม่มี 'วิธีและกระบวนการการปฏิวัติแบบมาร์กซ์'
เป็น 'พิมพ์เขียว' ที่บังคับหรือชักชวนให้ผู้นำการปฏิวัติเหล่านี้ปฏิบัติตาม
ทุกขั้นตอน ทุกเงื่อนไข เป็นพิมพ์เดียวกันหมด นี่คือข้อสรุปที่ว่า 'ไม่มี
สิ่งที่เรียกว่า 'การปฏิวัติแบบ Marxian' ในโลกนี้' รัฐสังคมนิยม
คอมมิวนิสต์เริ่มตั้งแต่รัสเซีย (ค.ศ.๑๙๑๗) จนถึงลาว (ค.ศ.๑๙๗๕)
ได้ทำการปฏิวัติเปลี่ยนแปลงมาเป็นสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ในรูปแบบ
และวิธีการตาม 'เงื่อนไข' และ 'ปัจจัย' ของแต่ละประเทศ ซึ่งเหมือน
กันบ้างต่างกันบ้าง

^๑ ยุโรปตะวันออก ๘ ประเทศที่เคยมีระบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ระหว่าง
ค.ศ.๑๙๔๕-๑๙๘๙ ได้แก่ อัลบาเนีย บุลกาเรีย เชโกสโลวาเกีย เยอรมันตะวันออก ฮังการี
โปแลนด์ โรมาเนีย และยูโกสลาเวีย

^๒ เอเชีย ๖ ประเทศได้แก่ จีน กัมพูชา เกาหลีเหนือ ลาว มอญโกเลีย และเวียดนาม

๒. หากมีการปฏิบัติแบบมาร์กเซียน เกิดขึ้นในโลกอย่างจริงจัง เราคงจะเห็นหรือได้อ่านข้อเขียนเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงสังคมเก่ามาเป็นสังคมนิยมคอมมิวนิสต์โดย 'ชนชั้นกรรมาชีพ' ซึ่งจับมือกันระหว่างโรงงานต่อโรงงาน ระหว่างประเทศต่อประเทศโดยปราศจากการใช้อาวุธ แล้วคนเหล่านั้นจะสามารถโค่นล้มสถาบันของรัฐ และสถาบันทางเศรษฐกิจและสังคมในประเทศของตนให้ล่มสลายลงไปในเวลาใกล้เคียงกัน แล้วผู้ใช้แรงงานเหล่านั้นแหละ ที่จะทำหน้าที่ปกครองและวางระบบรัฐแบบใหม่ให้ดำเนินไปสักระยะหนึ่ง เมื่อแข็งแรงพอแล้ว กลไกของรัฐและสถาบันต่างๆ ก็ไม่มีความจำเป็น แล้วสถาบันเหล่านั้นก็จะสลายตัวไปเอง (wither away) ในเวลาเดียวกัน 'โลกคอมมิวนิสต์นานาชาติ' ก็จะตามมา ในสังคมใหม่เยี่ยมสุดในขั้นตอนสุดท้ายนี้จะ เป็น 'อุตมรัฐ' ซึ่งสร้างความสมบูรณ์ผาสุกให้แก่ ประชาชาติทุกคนทั่วหน้ากัน อย่างไม่มีการขูดรีด และความเหลื่อมล้ำใดๆ หลงเหลืออยู่เลยทั้งสิ้น

ปรากฏว่า 'ความจริง' ที่เกิดขึ้นในรัสเซีย และรัฐคอมมิวนิสต์อีก ๑๕ ประเทศ (ก่อน ค.ศ. ๑๙๘๙) ก็คือ 'ชนชั้นกรรมาชีพ' มิใช่เป็นผู้นำ การปฏิบัติ แต่เป็น 'พรรคคอมมิวนิสต์' ในแต่ละประเทศซึ่งเป็นที่รวม ของนักปฏิวัติระดับหัวกะทิของแต่ละประเทศเข้าไว้ด้วยกัน และเป็น องค์การที่เริ่มก่อการปฏิวัติ หลังจากนั้นก็จะเป็นผู้ควบคุม 'อำนาจสั่งการ' ด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมอย่างเคร่งครัด (ในระดับต่างๆ กันใน แต่ละประเทศ) โดยที่ยังคงรักษาสภาพการขูดรีดและความเหลื่อมล้ำ ในสังคมของแต่ละประเทศต่อไป

๓. สิ่งแปลกปลอมที่แทรกเข้ามาใน 'การปฏิวัติระดับปฏิบัติการ' โดยที่มิได้อยู่ในแนวคิดหรืองานเขียนของคาร์ล มาร์กซเลย ก็คือ การ ปฏิวัติคอมมิวนิสต์ในทุกประเทศ ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๙๔๕ เป็นต้นมา จะ ต้องมีบทบาทของรัสเซียเกี่ยวข้องในระดับต่างๆ ทั้งสิ้น บ้างก็เป็น บทบาทสั่งการด้วยอาวุธและกำลังทหาร เช่น ในประเทศยุโรปตะวันออก

ส่วนใหญ่ หรือบ้างก็เป็นบทบาทให้ความช่วยเหลือด้านอาวุธ วัตถุ และกำลังใจ เมื่อการปฏิวัติในแต่ละแห่งสำเร็จลง ทุกประเทศในสังคมแบบใหม่ก็กลายเป็น 'อาณานิคมรูปแบบใหม่' ของรัสเซีย (สหภาพโซเวียต) ในระดับความเคร่งครัดต่างๆ กัน โดยเฉพาะในระหว่าง 'ยุคสตาลิน' (ค.ศ.๑๙๒๗-๑๙๕๓) หลังจากนั้น ความเคร่งครัดได้คลายตัวลงบ้าง แต่บางกรณีอาจมีการปกครองที่เคร่งครัดในลักษณะ 'พื้นเมือง' เข้ามาแทนที่ เช่นกรณีของจีน เกาหลีเหนือ และกัมพูชายุคเขมรแดง ซึ่งมีประมุขพื้นเมืองของตนเองที่มีอำนาจสั่งการสังคมของตนอย่างเคร่งครัด โดยไม่จำเป็นต้องเชื่อฟังรัสเซีย (หรือจีนในระยะหลัง) เสมอไป

กล่าวโดยสรุปก็คือ การปฏิวัติสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ในภูมิภาคยุโรปตะวันออกมีคุณูปการต่อชาวโลกอย่างยิ่ง คือ เปรียบประหนึ่งเป็น 'ห้องทดลอง' ให้ชาวโลกได้ตระหนักถึงข้อจำกัดของลัทธิมาร์กซ์ว่าสามารถปฏิบัติจริงได้เพียงใด และเมื่อเกิดการล่มสลายของระบบนี้ในประเทศสังคมนิยมส่วนใหญ่ในทศวรรษ ๑๙๙๐ แล้ว ชาวโลกก็ได้มีโอกาสติดตามศึกษาวิจัยถึงเหตุและผลพัฒนาการของการล่มสลายของลัทธิมาร์กซ์ในแต่ละประเทศต่อไปอย่างใกล้ชิดว่า ปัญหาแต่ละกรณีเกิดจากต้นเหตุใด และเมื่อภูมิภาคนี้ได้พัฒนาเข้าสู่ระบบประชาธิปไตยและเสรีนิยมอีกครั้งหนึ่ง ชาวโลกก็ได้ติดตามขั้นตอนการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะความสำเร็จและความล้มเหลวของแต่ละประเทศต่อไปอีก ในฐานะเป็นบุคคลร่วมสมัยกับเหตุการณ์เหล่านี้

ที่กล่าวมาทั้งหมดนี้ คงจะเห็นได้ว่า ภูมิภาคยุโรปตะวันออกค่อนข้างอยู่ห่างไกลจากความสนใจของชาวไทย ไม่ว่าจะเป็นนักวิชาการหรือประชาชนคนธรรมดา ดังนั้น การที่ อาจารย์สุธาชัย ยิ้มประเสริฐ แห่งภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้มีความอดุสาหะวิริยะศึกษาประวัติศาสตร์ของแต่ละประเทศตลอดจนถึงขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงจากระบบเก่ามาเป็นคอมมิวนิสต์

รวมทั้งพัฒนาการของการล่มสลายของคอมมิวนิสต์ในแต่ละประเทศ และได้เขียนและตีพิมพ์เผยแพร่เป็นภาษาไทยที่ง่ายต่อการเข้าใจโดย ศูนย์ยุโรปศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเช่นนี้ ถือว่าผลงานชิ้นนี้เป็น ประโยชน์อย่างยิ่งต่อการศึกษาในแขนง 'ยุโรปศึกษา' ซึ่งเน้นหนัก 'ยุโรปอีกฟากหนึ่ง' อันจะเป็นคุณูปการต่อนักเรียนและนักศึกษาชาวไทย ต่อไปอีกนาน

รองศาสตราจารย์ ประทุมพร วัชรเสถียร
อาจารย์พิเศษ คณะรัฐศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
กันยายน พ.ศ. ๒๕๕๒

รูปปั้น คาร์ล มาร์กซ ที่เมืองคาร์ลมารกชสคาด ในเยอรมนีตะวันออก
ปัจจุบันเมืองนี้เปลี่ยนชื่อเป็นเมืองเชมนิทซ์ (Chemnitz)

คำนำของผู้เขียน

ปัจจุบัน หนังสือหรือตำราเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ยุโรปตะวันออกสมัยใหม่ ที่เขียนเป็นภาษาไทยยังมีอยู่น้อยมาก ในฐานะที่ผู้เขียนมีความสนใจเรื่องนี้มาเป็นเวลานาน ตั้งแต่ครั้งเป็นนักศึกษาในขบวนการนักศึกษาเมื่อ พ.ศ.๒๕๑๘ และต่อมาเมื่อได้เป็นผู้สอนรายวิชาประวัติศาสตร์รัสเซียและยุโรปตะวันออก ที่ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จึงได้เรียบเรียงหนังสือ “อีกฟากหนึ่งของยุโรป: ประวัติศาสตร์สมัยใหม่ของยุโรปตะวันออก ค.ศ.๑๘๐๐ - ๒๐๐๐” ขึ้นจากหนังสือภาษาไทยและภาษาอังกฤษจำนวนมาก ด้วยความหวังที่จะให้วงการศึกษาไทยมีหนังสือที่จะใช้ศึกษาประวัติศาสตร์ยุโรปตะวันออกสมัยใหม่ ที่เชื่อถือได้ อีกทั้งยังหวังว่า หนังสือเล่มนี้จะช่วยทำให้ความเข้าใจเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมและแนวคิดลัทธิคอมมิวนิสต์ชัดเจนขึ้นอีกด้วย

ผู้เขียนขอชี้แจงในเบื้องต้นว่า การสะกดชื่อประเทศ ชนชาติ บุคคล หรือ สถานที่ในหนังสือเล่มนี้ หลีกเลียงที่จะออกเสียงตามภาษาอังกฤษ แต่พยายามจะให้เป็นไปตามการออกเสียงพื้นเมืองเท่าที่จะเป็นไปได้ เช่น จะใช้ว่า ประเทศรัสเซีย ไม่ใช่ประเทศรัสเชีย ประเทศบัลแกเรีย ไม่ใช่ประเทศบัลแกเรีย ประเทศอัลบาเนีย ไม่ใช่ประเทศแอลบาเนีย และประเทศโรมาเนีย ไม่ใช่ประเทศรุมานี เป็นต้น นอกจากนี้ จะใช้ว่าประเทศหรือแคว้น ‘มาซิโดเนีย’ ตามความนิยมในไทย ทั้งที่อ่านว่า ‘มาเซโดเนีย’ น่าจะถูกต้องกว่า ในส่วนการเรียกชื่อชนชาติก็เช่นเดียวกัน จะใช้เรียกในระบบไทยว่าชาวรัสเซีย ชาวอัลบาเนีย ชาวฮังการี ชาวโรมาเนีย ชาวบัลแกเรีย ไม่ใช่ชาวรัสเซียน อัลบาเนียน ฮังการีเยน บัลแกเรียเนน หรือ โรมาเนียเนน นอกจากกรณีของโปแลนด์จะเรียกว่าชาวโปแลนด์ ในกรณีประเทศอื่น ได้แก่ กรณีของสหรัฐอเมริกา จะใช้ว่า

ชาวอเมริกาตามความนิยมเดิม และในกรณีประเทศเยอรมนีจะใช้ชื่อชนชาติว่าชาวเยอรมัน ประเทศกรีซเรียกชาวกรีก อาณาจักรออตโตมานประเทศตุรกีใช้ว่าชาวเติร์ก

ในการเรียกชื่อบุคคล ก็จะใช้หลักเดียวกัน โดยจะใช้วิธีถอดชื่อเป็นภาษาไทย และจะมีภาษาอังกฤษกำกับในวงเล็บ เมื่อกล่าวถึงเป็นครั้งแรก อีกทั้งจะมีตัวเลขที่แสดงถึงช่วงอายุของบุคคลนั้นไว้ด้วย ในกรณีของชาวฮังการี ที่ประเพณีการเรียกชื่อ เอานามสกุลขึ้นก่อนชื่อ แต่ในเล่มนี้จะเรียงตามแบบสากล คือ เอาชื่อขึ้นก่อนนามสกุลตามแบบการเรียกชื่อของชนชาติอื่นในยุโรปตะวันออก

อย่างไรก็ตาม ภาษาในยุโรปตะวันออกมีหลายภาษา และมีระบบเสียงต่างกัน การเรียกชื่อบุคคลให้ตรงตามเสียงเจ้าของภาษาทั้งหมดจึงเป็นเรื่องที่ยากลำบากมาก จึงเป็นข้อจำกัดของหนังสือเล่มนี้

ผู้เขียนขอขอบพระคุณ ศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ครูผู้ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจในการจัดทำหนังสือเรื่องนี้ รองศาสตราจารย์ ประทุมพร วัชรเสถียร ที่กรุณาสละเวลาอ่าน แก้ไขข้อผิดพลาด และเขียนบทนำเสนอ ทำให้หนังสือเล่มนี้มีความสมบูรณ์มากขึ้น ศาสตราจารย์ สัจชัย สุวังบุตร นักวิชาการคนสำคัญ ที่เป็นผู้นำในการศึกษาเรื่องรัสเซียและยุโรปตะวันออกในแวดวงการศึกษาไทย และขอบคุณต่อ บาทยัน อิมสำราญ และ กำพล จำปาพันธ์ ที่ช่วยตรวจแก้ไขภาษาในเรื่องนี้ด้วย

ท้ายที่สุด ขอขอบคุณฝ่ายวิจัย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่สนับสนุนทุนในการเขียนหนังสือนี้เป็นค่าประกอบ การสอน และขอบคุณศูนย์ยุโรปศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่สนับสนุนทุนในการจัดพิมพ์ จนหนังสือเล่มนี้สำเร็จด้วยดี

สุทธชัย ยิ้มประเสริฐ

ราษฎรบัณฑิต

๑๔ กรกฎาคม ๒๕๕๒

สารบัญ

หน้า

บทที่ ๑	สภาพทางภูมิศาสตร์การเมืองของยุโรปตะวันออก.....	๑
	๑.๑ สภาพทางภูมิศาสตร์.....	๖
	๑.๒ ปัญหาจากลักษณะทางภูมิศาสตร์.....	๑๓
	๑.๓ วัฒนธรรม เชื้อชาติ และภาษา.....	๑๖
	๑.๔ ศาสนาและคอมมิวนิสต์.....	๑๕
	๑.๕ สรุป.....	๒๒
บทที่ ๒	กำเนิดรัฐชาติในยุโรปตะวันออก.....	๒๓
	๒.๑ ยุโรปกลางและบอลข่านในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕.....	๒๔
	๒.๒ ความเสื่อมของอาณาจักรออตโตมาน.....	๒๕
	๒.๓ การลุกขึ้นสู้ของเซอร์เบีย.....	๓๓
	๒.๔ การปฏิวัติกรีซ.....	๓๖
	๒.๕ การปฏิวัติได้อิทธิพลเสรีนิยม.....	๔๒
	๒.๖ สงครามไครเมีย ค.ศ.๑๘๕๓-๑๘๕๖.....	๕๒
	๒.๗ การต่อสู้เพื่อเอกราชของชาวโปแลนด์.....	๕๘
	๒.๘ ออสเตรียและปัญหาในจักรวรรดิ.....	๖๖
	๒.๙ สรุป.....	๗๒
บทที่ ๓	มหาอำนาจ ปัญหาตะวันออก และบอลข่าน.....	๗๔
	๓.๑ สัญญาซานสเตฟาโนและสัญญาเบอร์ลิน.....	๗๔
	๓.๒ คาบสมุทรบอลข่านหลังสัญญาเบอร์ลิน.....	๘๓
	๓.๓ วิกฤตการณ์บอลข่าน.....	๑๐๐
	๓.๔ สงครามบอลข่าน.....	๑๑๕
	๓.๕ ผลของวิกฤตการณ์บอลข่าน.....	๑๑๘

สารบัญ

หน้า

บทที่ ๔	สงครามโลกครั้งที่หนึ่งและพัฒนาการของเผด็จการ	๑๒๒
	๔.๑ ยุโรปตะวันออกเผชิญสงครามโลก	๑๒๓
	๔.๒ ในรอยต่อระหว่างสองสงครามโลก	๑๔๐
	๔.๓ การก้าวสู่ระบอบเผด็จการ	๑๕๓
	๔.๔ ประชาธิปไตยในเชโกสโลวาเกีย	๑๕๕
	๔.๕ สหุยุโรปกตะวันออกยุคเผด็จการ	๒๐๑
บทที่ ๕	สงครามโลกครั้งที่สองและการปฏิวัติสังคมนิยม	๒๐๔
	๕.๑ ยุโรปตะวันออกก่อนมหายุทธสงคราม	๒๐๔
	๕.๒ ยุโรปตะวันออกเข้าร่วมสงคราม	๒๑๑
	๕.๓ ผลกระทบของสงครามโลก	๒๒๖
	๕.๔ การกวาดล้างยิวในยุโรปตะวันออก	๒๓๐
	๕.๕ การปฏิวัติในยุโรปตะวันออก	๒๓๓
	๕.๖ การแบ่งเยอรมนี	๒๖๕
	๕.๗ สงครามกลางเมืองในกรีซ	๒๗๐
	๕.๘ สรุปการปฏิวัติในยุโรปตะวันออก	๒๗๖
บทที่ ๖	โซเวียตและสังคมนิยมในยุโรปตะวันออก	๒๗๘
	๖.๑ การสร้างสังคมนิยม	๒๗๘
	๖.๒ ปัญหาในค่ายสังคมนิยม	๒๘๓
	๖.๓ กรณีของคอมมิวนิสต์บูคาเรสต์	๓๓๓
	๖.๔ บทประเมินคอมมิวนิสต์ยุโรปตะวันออก	๓๓๘
บทที่ ๗	การล่มสลายของคอมมิวนิสต์ยุโรปตะวันออก	๓๓๕
	๗.๑ ความล้มเหลวของระบอบคอมมิวนิสต์	๓๓๕
	๗.๒ การพังทลายของรัฐคอมมิวนิสต์	๓๔๖

สารบัญ

	หน้า
๗.๓ การรวมเยอรมนี	๓๗๖
๗.๔ การแยกประเทศเช็กและสโลวาเกีย	๓๗๘
๗.๕ บทปิดฉากของคอมมิวนิสต์ยุโรปตะวันออก	๓๘๑
บทที่ ๘ การแยกสลายของยูโกสลาเวีย	๓๘๕
๘.๑ มรดกระบอบตีโต	๓๘๕
๘.๒ การแยกตัวของสโลเวเนีย	๓๘๕
๘.๓ สงครามปีตุภูมิโครเอเชีย	๓๘๖
๘.๔ ปัญหาบอสเนีย-เฮอร์เซโกวีนา	๓๘๖
๘.๕ สงครามกลางเมืองโคโซโว	๔๐๓
๘.๖ เอกราชของมาซิโดเนีย	๔๐๘
๘.๗ เซอร์เบียและมอนเตเนโกร	๔๑๑
๘.๘ ปิดฉากยูโกสลาเวีย	๔๑๖
บทที่ ๙ ปัญหาเศรษฐกิจและสังคมของยุโรปตะวันออกยุคใหม่	๔๑๗
๙.๑ การเปลี่ยนแปลงของยุโรปตะวันออก	๔๑๗
๙.๒ ยุโรปตะวันออกหลังคอมมิวนิสต์	๔๒๕
๙.๓ สหภาพยุโรปตะวันออกยุคหลังคอมมิวนิสต์	๔๕๐
บทที่ ๑๐ บทสรุป ชาตินิยม และสังคมนิยม	๔๕๔
บรรณานุกรม	๔๕๘